

Walenty Poczta, Anna Rzeszutko

Rozwój rolnictwa w Polsce w warunkach Wspólnej Polityki Rolnej*

The development of agriculture in Poland in terms of Common Agricultural Policy

Celem opracowania była identyfikacja zmian jakie zaszły w sektorze rolnym w Polsce w warunkach jego funkcjonowania w ramach Wspólnej Polityki Rolnej Unii Europejskiej. Zgodnie z założeniem, że rozwój rolnictwa obejmuje zarówno wzrost ilościowy podstawowych wskaźników makroekonomicznych jak i przemiany strukturalne, w artykule zwrócono uwagę zarówno na zmiany wielkości dochodów i produkcji wywołane wzrostem popytu wewnętrznego i zewnętrznego (handel zagraniczny), jak i na zmiany w strukturze obszarowej gospodarstw oraz w relacjach między czynnikami produkcji. Przeprowadzone badania pozwoliły na stwierdzenie, iż w warunkach członkostwa Polski w UE w sektorze rolnym nastąpiły pożądane - pozytywne przeobrażenia, które wskazują na występowanie procesów rozwojowych w rolnictwie. Uzyskane wsparcie finansowe znacznie przyczyniło się do wzrostu dochodów rolniczych, a funkcjonowanie w ramach JRE wpłynęło na wzrost obrotów w handlu zagranicznym. Zmianom tym towarzyszyła poprawa relacji między wykorzystywanymi czynnikami produkcji oraz wzrost ich produktywności i dochodowości.

Wstęp

W warunkach postępującego w Polsce rozwoju gospodarczego, na skutek którego maleje udział rolnictwa zarówno w zasobach produkcyjnych jak i w wytwarzaniu dóbr i dochodów w ujęciu ogólnospołecznym¹, rola sektora rolnego w gospodarce narodowej nadal jest znacząca i daleko większa niż w większości krajów Unii Europejskiej². W porównaniu jednak do pozostałych działów gospodarki narodowej oraz sektorów rolnych innych państw członkowskich (w szczególności UE-15), w rolnictwie polskim obserwuje się istotne zapóźnienia rozwojowe, wynikające i jednocześnie przejawiające się

* Artykuł powstał w ramach realizacji projektu badawczego pt. *Regionalne zróżnicowanie przemian struktury rolnictwa w Polsce w warunkach integracji z Unią Europejską* (UMO-2011/01/N/HS4/06135) finansowanego przez Narodowe Centrum Nauki.

¹ M. Adamowicz: Wymiary i cele interwencjonizmu rolnego w krajach o różnym poziomie rozwoju. Wspólna Polityka Rolna Unii Europejskiej, uwarunkowania, mechanizmy, efekty. (red.) M. Adamowicz, Wydawnictwo SGGW, Warszawa 2009, s. 16; W. Poczta: Przemiany w rolnictwie ze szczególnym uwzględnieniem przemian strukturalnych. Polska Wieś 2012 Raport o stanie wsi, (red.) J. Wilkin, I. Nurzyńska, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2012, s. 65.

² Według danych Eurostatu w 2011 r. rolnictwo w Polsce wytwarzało 4,0% wartości dodanej brutto (VGA) i skupiało 12,9% zasobów pracy, podczas gdy średnie dla UE-27 wyniosły odpowiednio 1,7% VGA i 5,2%, a dla UE-15 1,5% VGA i 3,1% zasobów pracy (Agriculture in the European Union. Statistical and economic information 2011, Directorate-General for Agriculture and Rural Development, European Commission, March 2012, baza danych Eurostat / Economy and Finance / Annual National Accounts).

m.in. w niższej produktywności i dochodowości podstawowych czynników produkcji³ oraz wadliwości strukturalnej⁴.

Przystąpienie Polski do Unii Europejskiej i funkcjonowanie sektora rolnego na Jednolitym Rynku Europejskim (JRE) stało się z jednej strony wyzwaniem dla sektora muszącego sprostać wymogom i konkurencji tego rynku, z drugiej zaś dzięki instrumentom Wspólnej Polityki Rolnej, bezprecedensową szansą na jego rozwój⁵.

Osiągnięcie stanu, w którym możliwe jest sprostanie tej konkurencji i zaspokojenie potrzeb społecznych, nie tylko ludności wiejskiej, możliwe jest zatem wyłącznie na drodze rozwoju sektora rolnego, na który składa się wzrost ilościowy w postaci wzrostu wolumenu i wartości produkcji oraz przemiany wadliwych i mało efektywnych struktur rolnictwa. Wskazanie czy w nowych uwarunkowaniach funkcjonowania sektora rolnego w Polsce zachodzą w nim procesy rozwojowe jest celem niniejszego artykułu.

W warunkach funkcjonowania polskiego sektora rolnego w strukturach UE na jego rozwój oddziałują jednocześnie dwie siły. Ze strony popytowej jest to zarówno popyt krajowy jak i wzrost obrotów w handlu zagranicznym spowodowany wzrostem popytu zewnętrznego, które wywołują swego rodzaju efekt ssania na produkcję rolną. Po stronie podażowej natomiast, jest to dostęp do środków finansowych wspierających rolnictwo i obszary wiejskie w ramach Wspólnej Polityki Rolnej⁶.

Zmiany w zakresie handlu i popytu na produkty rolno-żywnościowe

Od początku członkostwa Polski w UE popyt krajowy na artykuły rolno-żywnościowe wyrażony wartością spożycia indywidualnego żywności i napojów bezalkoholowych w sektorze gospodarstw domowych wykazuje tendencję rosnącą (tabela 1). Spożycie to w roku 2010 w stosunku do drugiego roku członkostwa wzrosło o nieco ponad 8%.

Tabela 1. Dynamika spożycia indywidualnego żywności i napojów bezalkoholowych w sektorze gospodarstw domowych (rok poprzedni = 100, ceny stałe)

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2010	
								2000=100	2005=100
Wskaźnik dynamiki	102,1	101,4	103,7	101,6	102,4	100,1	100,1	116,2	108,1

Źródło: Rocznik Statystyczny RP 2011, GUS, Warszawa, s. 711

³ A. Baer-Nawrocka, N. Markiewicz: Procesy konwergencji/dywergencji w zakresie wydajności pracy w rolnictwie Unii Europejskiej – analiza regionalna, *Journal of Agribusiness and Rural Development*, 3(25)/2012, Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu, Poznan, 2012, s. 14

⁴ J.S. Zegar: struktura polskiego rolnictwa rodzinnego pod koniec pierwszej dekady XXI wieku. IERiGŻ-PIB, Warszawa 2009, s. 41-149.

⁵ W. Poczta, K. Pawlak, W. Czubałak: Produktions- Und Einkommenssituation im landwirtschaftlichen Sektor Polens auch dem Beitritt zur Europäischen Union. Berichte über Landwirtschaft Zeitschrift für Agrarpolitik und Landwirtschaft, Band 90 (1), 1-172 April, Kohlhammer, 2012, s. 133.

⁶ Jako państwo członkowskie, Polska realizuje cele i zasady Wspólnej Polityki Rolnej, przy wykorzystaniu przede wszystkim finansowania ze strony budżetu Unii, ale także przy współudziale budżetu krajowego, zwłaszcza w odniesieniu do polityki skierowanej na obszary wiejskie.

Jak podają Pawlak i Poczta⁷ uczestnictwo w JRE spowodowało, że rolnictwo w Polsce skorzystało z efektów kreacji i przesunięcia⁸ w handlu zagranicznym artykułami rolno-żywnościowymi (tabela 2).

Kraje UE umocniły pozycję głównego partnera handlowego Polski, podwyższając swój udział w wartości eksportu i importu artykułów rolno-żywnościowych do około 3/4 tych wartości ogółem. W ciągu 8 lat członkostwa wartość ogółem polskiego eksportu i importu omawianych artykułów wzrosła około 3,6 razy, osiągając odpowiednio poziom 15,1 i 12,5 mld euro, przy czym tempo tego wzrostu było wyższe w handlu z krajami UE (dla eksportu wyniosło aż 577%, a dla importu 480%). Ponadto w omawianym okresie Polska zaczęła odnotowywać dodatnie saldo wymiany handlowej artykułami rolno-żywnościowymi, głównie dzięki wymianie z UE. Saldo to wzrosło aż 15-krotnie (tabela 2).

Tabela 2. Handel zagraniczny artykułami rolno-żywnościowymi w latach 1999-2011 (mld euro)

	Eksport		Import		Saldo	
	Ogółem	w tym UE (%)	Ogółem	w tym UE (%)	Ogółem	w tym UE (mld euro)
2000	2,9	48	3,4	51	-0,6	-0,4
2001	3,4	48	3,8	52	-0,4	-0,4
2002	3,5	49	3,8	53	-0,3	-0,3
2003	4,0	51	3,5	52	0,5	0,2
2004	5,2	72	4,4	63	0,8	1,0
2005	7,1	74	5,4	63	1,6	1,8
2006	8,5	79	6,4	63	2,1	2,6
2007	10,1	81	8,1	67	2,0	2,7
2008	11,7	81	10,3	70	1,4	2,3
2009	11,5	81	9,3	70	2,2	2,8
2010	13,3	79	10,7	68	2,6	3,2
2011	15,1	78	12,5	70	2,6	3,1

Źródło: Obliczenia własne na podstawie FAMMU/FAPA.

Zniesienie taryf celnych oraz ograniczeń ilościowych i jakościowych, obowiązujących w okresie przedakcesyjnym, stało się zatem istotnym czynnikiem rozwoju wymiany handlowej, zwłaszcza z krajami UE i silnym impulsem rozwojowym polskiej gospodarki żywnościowej⁹. Należy także pamiętać, że w wyniku integracji,

⁷ K. Pawlak, W. Poczta: Międzynarodowy handel rolny – teorie, konkurencyjność, scenariusze rozwoju. PWE, Warszawa 2011, s. 127.

⁸ Efektem kreacji handlu jest powstanie nowych strumieni handlu między krajami członkowskimi ugrupowania preferencyjnego, w którym poprzez eliminację ceł i innych barier towary z innego kraju członkowskiego ugrupowania stają się tańsze i bardziej konkurencyjne niż te produkowane w kraju. Efekt przesunięcia oznacza zastąpienie importu towarów z krajów trzecich (spoza ugrupowania) towarami pochodzącymi z krajów należących do ugrupowania (*Ibidem*, s. 122 i 126.)

⁹ W. Ziętara: Pozycja konkurencyjna polskich gospodarstw rolnych w procesie integracji i globalizacji, *Journal of Agribusiness and Rural Development*, 2(24)/2012, Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu, Poznan, 2012, s. 297-298

obok dostępu do rynku wewnętrznego, Polska uzyskała także dostęp do umów gwarantujących bezcłową wymianę handlową z wieloma krajami świata¹⁰.

Wsparcie sektora rolnego w Polsce środkami przeznaczonymi na WPR UE

W chwili członkostwa Polska stała się jednym z większych beneficjentów unijnej pomocy i do końca roku 2011¹¹, z tytułu realizacji instrumentów WPR, polski sektor rolny i obszary wiejskie zostały wsparte kwotą ponad 130 mld zł¹², z czego szacuje się, że około 90% trafiło do gospodarstw rolnych¹³ (tabela 3). W formie wsparcia bezpośredniego, do gospodarstw tych wpłynęło prawie 77 mld zł, co wskazuje, że płatności bezpośrednie są jednym z najistotniejszych kanałów wsparcia sektora rolnego w Polsce.

Tabela 3. Poziom i struktura wsparcia sektora rolnego ze środków finansowych w ramach Wspólnej Polityki Rolnej od akcesji Polski do UE (stan na 31.12.2011 r.)

WYSZCZEGÓLNIENIE	W mld zł	%
Płatności bezpośrednie*	76,9	58,7
PROW 2004-2006	13,0	9,9
SPO – Rolnictwo 2004-2006	6,5	5,0
SPO-RYBY 2004-2006	1,0	0,8
PROW 2007-2013	29,8	22,8
PO RYBY 2007-2013	1,4	1,1
Wspólnotowa organizacja rynków owoców i warzyw	2,3	1,8
Wsparcie razem	130,9	100,0

*według stanu na dzień 31.08.2012 r.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych ARiMR, Sprawozdania i dane liczbowe.

¹⁰ P. Chechelski: Wpływ czynników globalnych na polską gospodarkę żywnościową. Analiza efektów realizacji polityki rolnej wobec rolnictwa i obszarów wiejskich nr 26, (red.) M. Wigier, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2011, s. 27-28.

¹¹ W odniesieniu do płatności bezpośrednich do dnia 31.08.2012 r.

¹² Część tych środków pochodziła także z funduszy strukturalnych, gdyż do roku 2006 rozwój obszarów wiejskich (SPO-Rolnictwo 2004-2006) i sektora rybackiego (SPO-RYBY 2004-2006) wspierany był ze środków tej polityki.

¹³ W. Czubak, W. Poczta, A. Sadowski: Wpływ proponowanej reformy systemu dopłat bezpośrednich po 2013 roku na sytuację polskiego rolnictwa. Wieś i Rolnictwo nr 4/2011. IRWIR PAN, Warszawa 2011; W. Poczta: Wspólna Polityka rolna UE po 2013 roku – uzasadnienie, funkcje, kierunki rozwoju w kontekście interesu polskiego rolnictwa, Wieś i Rolnictwo nr 3/2010, IRWIR PAN, Warszawa 2011; W. Poczta, W. Czubak, A. Sadowski: Ekspertyza „Ocena ekonomicznych skutków propozycji zawartych w projekcie rozporządzenia ustanawiającego przepisy dotyczące płatności bezpośrednich dla rolników na podstawie systemów wsparcia w ramach wspólnej polityki rolnej: wykonana dla MRiRW, Warszawa 2011; W. Poczta: Skutki i perspektywy polityki rolnej w Polsce, w: Jaka polityka rolna?, Forum Debaty Publicznej. Kancelaria Prezydenta RP, Warszawa 2012

W rozwoju tego sektora ważną rolę odrywają środki z II filara WPR, szczególnie od początku okresu programowania 2007-2013, które w kwocie prawie 30 mld zł trafiły do rolnictwa poprzez realizację Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013¹⁴. Biorąc pod uwagę podział środków Programu pomiędzy realizowane przez niego osie i działania można stwierdzić, że za sprawą wspierania działalności inwestycyjnej w gospodarstwach rolnych, mają one poniekąd charakter modernizacyjny i zgodnie z celem programu przyczyniają się do poprawy konkurencyjności sektora rolnego¹⁵.

Na skutek „tłoczenia” do sektora rolnego znacznych środków finansowych, w warunkach członkostwa Polski w UE znacznie wzrosły dochody rolnicze – wzrost ten w pierwszym roku członkostwa (2004) w stosunku do roku poprzedniego wyniósł ponad 130% (tabela 4). Stało się to głównie za sprawą dotacji zarówno do produktów jak i do produkcji - płatności bezpośrednich, których dochodotwórcza rola staje się coraz większa. Podczas gdy w okresie przedakcesyjnym dotacje dla rolnictwa stanowiły około 9% dochodów rolniczych wynoszących średnio 10,2 mld zł (w cenach stałych z roku 2005), po akcesji ich udział zaczął zdecydowanie wzrastać, przekraczając w roku 2009 poziom 60%, a same dochody uległy zwiększeniu do 23,6 mld zł średniorocznie. Średnia wielkość dotacji dla rolnictwa wzrosła natomiast prawie 15-krotnie osiągając średnioroczny poziom 12,5 mld zł (w cenach bieżących) (tabela 4).

Przemiany strukturalne w rolnictwie polskim na tle rolnictwa UE

Struktura obszarowa gospodarstw rolnych

Dla osiągnięcia takiego poziomu rozwoju sektora, w którym mógłby on konkurować na JRE, wzrost wskaźników ilościowych, takich jak wartość produkcji czy dochody rolnicze, jest warunkiem koniecznym lecz niewystarczającym. Nieodzownym elementem rozwoju musi być poprawa relacji zasobów czynników produkcji, skutkująca wzrostem ich produktywności i dochodowości.

Podstawowym przejawem poprawności tych relacji na poziomie mikroekonomicznym jest m.in. struktura obszarowa gospodarstw rolnych. W okresie funkcjonowania sektora rolnego w Polsce w warunkach Wspólnej Polityki Rolnej w strukturze tej zaszły zauważalne zmiany. Wyniki Powszechnego Spisu Rolnego z roku 2010, w stosunku do roku 2002 pokazują, że liczba gospodarstw rolnych w Polsce zmniejszyła się o ponad 1/5, tj. o 655 tys. gospodarstw do poziomu około 2,3 mln¹⁶ (tabela 5). Ubytek ten w nieco większym stopniu dotyczył gospodarstw do 1 ha UR (działek rolnych). Wciąż jednak stanowią one wysoki odsetek w ogóle gospodarstw – ponad 30%.

¹⁴ Warty odnotowania jest fakt, że w ramach Perspektywy Finansowej 2007-2013 na wsparcie sektora rolnego w Polsce przewidziano 36,5 mld euro, z czego na dopłaty bezpośrednie 19,3 mld euro, a na II filar WPR 17,2 mld euro (w tym wkład budżetu unijnego - 28,3 mld euro, a krajowych środków publicznych - 8,2 mld euro).

¹⁵ W PROW 2007-2013 na działania w ramach osi 1 *Poprawa konkurencyjności sektora rolnego i leśnego* przewidziano około 43% środków całego Programu, w tym na działanie 121 *Modernizacja gospodarstw rolnych* – 11%. Większą pulę środków w ramach osi 1 przewidziano jedynie na działanie 113 *Renty strukturalne*, co wynika z zobowiązań za okres 2004-2006 w ramach tego działania (PROW 2007-2013, MRiRW, Warszawa 2011, s. 340-344).

¹⁶ Łącznie gospodarstwa prowadzące i nieprowadzące działalności rolniczej.

Z punktu widzenia rozwoju sektora rolnego istotne znaczenie mają przemiany zachodzące w strukturze obszarowej gospodarstw powyżej 1 ha UR. Wśród gospodarstw powyżej tej powierzchni, których liczebność w roku 2010 wyniosła nieco ponad 1,5 mln, w największym stopniu ubyło gospodarstw z przedziału wielkości obszarowej 1-2 ha UR – aż o 1/3, co przypuszczalnie spowodowane było nieobjęciem gruntów tych gospodarstw dopłatami bezpośrednimi, w wyniku trudności w udokumentowaniu prowadzenia działalności rolniczej na powierzchni co najmniej 1 ha UR przez te gospodarstwa. W pozostałych grupach obszarowych spadek liczby gospodarstw nie był już tak duży, lecz wciąż znaczny. Dla poszczególnych grup obszarowych z przedziału wielkości od 2 do 15 ha UR wynosił po około 17%. Znacznie mniejszy ubytek liczby gospodarstw odnotowano w grupie z przedziału wielkości 20-30 ha UR – wyniósł on 4%. Wzrost liczby gospodarstw odnotowano dopiero w grupach obszarowych powyżej 30 ha UR i był on relatywnie coraz większy wraz ze wzrostem powierzchni - dla gospodarstw powyżej 50 ha UR wyniósł powyżej 40% (tabela 5).

Zmianie liczebności gospodarstw rolnych w poszczególnych grupach obszarowych towarzyszyły zmiany użytkowanej przez nie powierzchni (tabela 5). Z punktu widzenia przemian strukturalnych użytkowanie ziemi ma jeszcze większe znaczenie niż sama struktura gospodarstw. Zmiany w tym zakresie w analizowanym przedziale czasowym są zbieżne ze zmianami jakie zaszły w strukturze gospodarstw rolnych.

Przy ogólnym spadku powierzchni użytków rolnych o 1,3 mln ha, najbardziej znaczący ich ubytek nastąpił w posiadaniu użytkowników działek rolnych i gospodarstw najmniejszych obszarowo (1-2 ha) - odpowiednio o 35 i 31%. W kolejnych grupach obszarowych gospodarstw rolnych, do 20 ha włącznie, ubytek posiadanej przez nie ziemi rolniczej sięgnął kilkunastu procent. Przyrost ziemi rolniczej zaobserwowano dopiero w gospodarstwach większych obszarowo, powyżej 30 ha UR.

Tabela 4. Wsparcie rolnictwa środkami publicznymi w dochodach rolniczych w latach 1999-2011

Wyszczególnienie	1999	2000	2001	2002	2003	średnio 1999-2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	średnio 2004-2011	2004 - 2011 1999 - 2003 * 100
	Dochody w cenach stałych z 2005 r. (mld zł)	9,9	10,3	12,4	9,6	8,8	10,2	20,5	18,4	21,1	26,1	21,6	24,0	27,1	30,0	23,6
Dynamika dochodów w cenach stałych z 2005 r. (rok poprzedni = 100)	100	104,4	120,2	77,7	90,8	x	233,6	89,8	114,8	124,0	82,7	111,2	112,8	110,7	x	231,3
Dochody w cenach bieżących (mld zł)	8,1	9,1	11,3	9,0	8,2	9,1	19,9	18,4	21,4	27,6	23,5	27,1	31,0	35,4	25,5	279,3
Dotacje w cenach bieżących (mld zł)	0,8	0,9	0,9	0,9	0,8	0,8	7,7	8,5	11,4	12,4	12,7	16,4	17,2	13,8	12,5	1487,8
Udział dotacji w dochodzie (%)	9,3	9,5	7,6	10,3	9,8	9,2	38,8	46,4	53,2	45,0	54,1	60,6	55,6	39,1	49,1	533,7

x - wypełnienie pozycji jest niemożliwe lub niecelowe

Źródło: Obliczenia własne na podstawie Eurostat, Economic Account for Agriculture (23.10.2012)

Tabela 5. Zmiana struktury obszarowej gospodarstw rolnych w Polsce w latach 2002-2010

Wyszczególnienie	Gospodarstwa rolne (w tys.)						Powierzchnia UR w gospodarstwach (w tys. ha)					
	2002		2010		2010-2002		2002		2010		2010-2002	
	liczba	struktura (%)	liczba	struktura (%)	liczba	(%)*	tys. ha	struktura (%)	tys. ha	struktura (%)	tys. ha	(%)*
Ogółem	2 933,0	100,0	2 278,0	100,0	-655,0	-22,3	16 889,0	100,0	15 534,0	100,0	-1 355,0	-8,0
poniżej 1 ha	977,0	33,3	715,0	31,4	-262,0	-26,8	396,0	2,3	237,0	1,5	-159,0	-40,2
powyżej 1 ha	1 956,0	66,7	1 563,0	68,6	-393,0	-20,1	16 503,0	97,7	15 297,0	98,5	-1 206,0	-7,3
powyżej 1 ha (w tym, w ha) 1-2	1 956,0	100,0	1 563,0	100,0	-393,0	-20,1	16 503,0	100,0	15 297,0	100,0	-1 206,0	-7,3
2-3	517,0	26,4	343,0	21,9	-174,0	-33,7	725,0	4,4	501,0	3,3	-224,0	-30,9
3-5	281,0	14,4	231,0	14,8	-50,0	-17,8	685,0	4,2	566,0	3,7	-119,0	-17,4
5-7	349,0	17,8	289,0	18,5	-60,0	-17,2	1 354,0	8,2	1 126,0	7,4	-228,0	-16,8
7-10	217,0	11,1	179,0	11,5	-38,0	-17,5	1 279,0	7,8	1 058,0	6,9	-221,0	-17,3
10-15	210,0	10,7	173,0	11,1	-37,0	-17,6	1 753,0	10,6	1 447,0	9,5	-306,0	-17,4
15-20	183,0	9,4	152,0	9,7	-31,0	-16,9	2 216,0	13,4	1 848,0	12,1	-368,0	-16,6
20-30	84,0	4,3	72,0	4,6	-12,0	-14,3	1 440,0	8,7	1 242,0	8,1	-198,0	-13,8
30-50	64,0	3,3	61,0	3,9	-3,0	-4,7	1 541,0	9,3	1 471,0	9,6	-70,0	-4,5
50-100	32,0	1,6	36,0	2,3	4,0	12,5	1 181,0	7,2	1 346,0	8,8	165,0	14,0
100 i więcej	12,0	0,6	17,0	1,1	5,0	41,7	830,0	5,0	1 157,0	7,6	327,0	39,4
	7,0	0,4	10,0	0,6	3,0	42,9	3 498,0	21,2	3 536,0	23,1	38,0	1,1

*(liczba gospodarstw lub powierzchnia w roku 2010 / liczba gospodarstw lub powierzchnia w roku 2002) * 100 - 100

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Raport z wyników PSR 2010, GUS Warszawa 2011, s. 66, 72.

Wciąż jednak struktura obszarowa gospodarstw rolnych w Polsce odbiega od struktury w pozostałych krajach unijnych i przedstawia się niekorzystnie zarówno na tle średniej dla EU-15, jak i średniej dla UE-27. I choć we Wspólnocie są kraje, w których struktura ta jest jeszcze bardziej rozdrobniona niż w Polsce, to jednak na tle krajów o podobnej strukturze asortymentowej produkcji, z którymi Polska konkuruje na JRE, struktura obszarowa gospodarstw charakteryzuje się największymi nieprawidłowościami (tabela 6).

Produktywność i dochodowość czynników produkcji oraz relacje między nimi

Struktura obszarowa w dużym stopniu rzutuje na relacje pomiędzy czynnikami produkcji rolniczej, które z kolei warunkują produktywność oraz dochodowość tych czynników. Zaobserwowane zmiany technicznego uzbrojenia ziemi i pracy oraz powierzchni przypadającej na jednego pełnozatrudnionego w rolnictwie w Polsce wskazują na pozytywny kierunek przemian. Jednak na tle innych krajów UE wciąż widać niekorzystny obraz polskiego rolnictwa (tabela 7). Pomimo występowania pożądanych zmian, ich tempo w porównaniu do tempa zmian w innych krajach członkowskich jest zdecydowanie niezadowolające. I choć są kraje, w których tempo omawianych procesów jest jeszcze nieco wolniejsze niż w Polsce, to relacje ukształtowane pomiędzy czynnikami produkcji były i nadal są daleko korzystniejsze.

Podobną sytuację obserwuje się w odniesieniu do wskaźników produktywności i dochodowości czynników produkcji, które pomimo znacznej poprawy od momentu akcesji Polski do UE, wciąż są daleko gorsze niż w pozostałych krajach członkowskich (tabela 8).

Obecnie w rolnictwie polskim jeden pełnozatrudniony wytwarza 9,3 tys. euro wartości produkcji, co wskazuje, że pomimo wzrostu, produktywność pracy jest nadal 3,5 razy niższa niż w UE-27 i prawie 6 razy niższa niż w UE-15. Gorsza sytuacja występuje w zasadzie tylko w Bułgarii, Rumunii i na Łotwie, natomiast w krajach takich jak Belgia, Holandia czy Dania produktywność ta jest odpowiednio 12, 14 i nawet 18 krotnie wyższa niż w Polsce. Niska produktywność pracy jest jednym z czynników, które negatywnie wpływają na dochody generowane przez rolnictwo (tabela 8).

Tabela 6. Udział gospodarstw o obszarze powyżej 20 ha w ogólnej liczbie gospodarstw oraz udział użytków rolnych w tych gospodarstwach w 2010 r. w Polsce na tle Unii Europejskiej.

Udział gospodarstw o obszarze powyżej 20 ha w ogólnej liczbie gospodarstw			Udział użytków rolnych w gospodarstwach powyżej 20 ha		
lokata	Kraj	%	lokata	Kraj	%
1	Luksemburg*	65,2	1	Republika Czeska	97,4
2	Irlandia	57,8	2	Słowacja	96,3
3	Finlandia	57,0	3	Luksemburg*	96,2
4	Dania	55,1	4	Wielka Brytania*	95,5
5	Francja	54,4	5	Francja	95,3
6	Niemcy	53,9	6	Dania	93,4
7	Wielka Brytania*	53,1	7	Niemcy	92,0
8	Republika Czeska	49,0	8	Bułgaria	91,1
9	Belgia*	46,1	9	Estonia	89,9
10	Szwecja	45,3	10	Szwecja	88,7
11	Holandia	42,3	11	Finlandia	88,0
12	Austria	29,0	12	Irlandia	87,0
13	Estonia	27,8	13	Belgia*	86,9
14	Hiszpania	21,4	14	Holandia	85,2
15	Słowacja	18,1	15	Hiszpania	84,9
16	Łotwa	17,9	16	Węgry	84,3
17	Litwa	10,6	17	Portugalia	75,8
18	Włochy	8,2	18	Łotwa	73,4
19	Polska	8,1	19	Austria	72,8
20	Portugalia	7,3	20	Litwa	67,7
21	Węgry	5,1	21	Włochy	62,6
22	Słowenia	4,6	22	Polska	48,8
23	Grecja	4,6	23	Rumunia*	43,5
24	Bułgaria	3,9	24	Grecja	39,6
25	Rumunia*	0,8	25	Słowenia	29,6
	UE-15	23,5		UE-15	85,9
	UE-27**	12,4		UE-27**	79,3

*Dane dla roku 2007 **bez Malty i Cypru

Źródło: obliczenia własne na podstawie Eurostat, Structure of agricultural holdings 2010 (23.10.2012)

Tabela 7. Relacje między czynnikami produkcji w krajach Unii Europejskiej

Wyszczególnienie	2011			2011 (2003=100)		
	techniczne uzbrojenie pracy [tys. euro / 1 AWU]	techniczne uzbrojenie ziemi* [tys. euro / 1 ha]	powierzchnia na 1 AWU [ha / 1 AWU]	techniczne uzbrojenie pracy [tys. euro / 1 AWU]	techniczne uzbrojenie ziemi [tys. euro / 1 ha]	powierzchnia na 1 AWU [ha / 1 AWU]
UE-27	25,8	1,7	15,6	x	x	x
UE-15	43,3	1,9	22,7	136,8	119,0	114,9
Austria	41,6	1,8	22,8	138,8	127,8	108,6
Belgia	98,5	4,1	23,9	138,9	111,3	124,7
Bułgaria	5,0	0,5	11,0	195,4	65,1	300,1
Czechy	29,2	0,9	32,8	163,2	120,0	135,9
Dania	145,1	2,9	50,8	149,7	111,9	133,8
Estonia	18,5	0,5	37,8	217,1	117,8	184,3
Finlandia	47,2	1,7	28,2	153,6	114,9	133,7
Francja	62,1	1,8	35,2	135,1	112,0	120,6
Grecja	10,8	1,8	5,8	122,0	134,0	91,1
Hiszpania	24,8	0,9	26,6	128,5	119,1	107,9
Holandia	109,0	10,2	10,7	148,0	135,8	109,0
Irlandia	34,8	1,2	30,1	132,1	114,8	115,1
Litwa	10,8	0,6	19,3	197,0	136,3	144,6
Luksemburg	80,1	2,1	37,4	130,1	111,4	116,7
Łotwa	7,0	0,3	22,0	221,4	106,6	207,7
Niemcy	81,7	2,6	31,8	148,9	130,2	114,3
Polska	6,2	0,9	6,9	138,2	127,2	108,6
Portugalia	11,8	1,2	10,0	137,8	107,3	128,4
Rumunia	5,7	0,6	8,8	182,4	107,3	170,1
Słowacja	24,6	0,7	33,0	180,2	98,4	183,2
Słowenia	11,2	1,8	6,2	136,1	111,9	121,6
Szwecja	78,9	1,5	54,1	164,6	122,3	134,6
Węgry	11,4	1,1	10,7	138,9	96,9	143,3
Wielka Brytania	76,5	1,3	57,5	143,1	130,8	109,4
Włochy	27,0	2,4	11,2	124,4	112,6	110,5

*ze względu na dostępność danych zasoby ziemi odnoszą się do stanu z 2010 r.

x- wypełnienie pozycji jest niemożliwe lub niecelowe

Źródło: Obliczenia własne na podstawie Eurostat, Agriculture, forestry and fisheries / Agriculture / Economic Accounts for Agriculture: Economic Accounts for Agriculture oraz Agricultural Labour Input Statistics a także Structure of agricultural holdings 2010 / Overview - Farm land use (23.10.2012)

Pomimo najwyższego, od czasu wstąpienia Polski do UE, wzrostu produktywności ziemi spośród wszystkich krajów członkowskich¹⁷ - o około 44%, nadal poziom jej produktywności jest zdecydowanie za niski, gdyż stanowi około 64% uzyskiwanej w UE-27 i zaledwie 56% uzyskiwanej w krajach UE-15. Wynika to z niższego poziomu intensywności wytwarzania, jak i niższego poziomu intensywności zorganizowania produkcji rolnej, która w zasadzie nie jest podyktowana świadomym wyborem produkcji ekstensywnej, lecz sytuacją która w dużej mierze wynika z braku kapitału¹⁸ (tabela 8). Dowodzi tego zarówno techniczne uzbrojenie ziemi jak i pracy, które jest jednym z najniższych w całej Unii Europejskiej (tabela 7).

Niski poziom nakładów kapitałowych, wyrażonych wartością zużycia pośredniego i amortyzacji, przejawia się w wysokim wskaźniku ich produktywności w stosunku do pozostałych krajów członkowskich (tabela 8). Jednak wzrost ich produktywności nie jest już tak znaczący jak pozostałych czynników produkcji i w zasadzie wywołany był wzrostem wartości produkcji przy stabilnym poziomie nakładów

kapitałowych. Jakkolwiek wzrost ten wyniósł około 13% w stosunku do okresu sprzed akcesji i dowodzi pewnej poprawy ich wykorzystania.

Daleko większe zmiany zaszły natomiast w dochodowości poszczególnych czynników produkcji, na co istotnie wpłynęły udzielone rolnictwu dotacje (por. tabela 4 i 8). Dochodowość pracy i ziemi wzrosła ponad 3 krotnie. Nadal jednak dochody uzyskiwane z pracy w rolnictwie w Polsce zasadniczo ustępują wysokości dochodów osiąganych przez rolników w większości krajów UE.

¹⁷ Wzrost ten spowodowany był jednocześnie zmniejszeniem zasobów ziemi jak i wzrostem realnej wartości produkcji.

¹⁸ W. Poczta: Przemiany w rolnictwie. Polska wieś 2010, Raport o stanie wsi, red. J. Wilkin, I. Nurzyńska, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2010 s.38.

Tabela 8. Produktivność i dochodowość czynników produkcji w rolnictwie w krajach UE (w cenach stałych z 2005 r.)

	2011						2011 (2003=100)					
	Produktivność			Dochodowość			Produktivność			Dochodowość		
	pracy (tys. €/1 AWU)	ziemi* (€/ha)	kapitału (€/tys. €)	pracy (tys. €/1 AWU)	ziemi* (€/ha)	kapitału (€/tys. €)	pracy (tys. €/1 AWU)	ziemi* (€/ha)	kapitału (€/tys. €)	pracy (tys. €/1 AWU)	ziemi* (€/ha)	kapitału (€/tys. €)
UE-27	33,1	2122,0	1282,8	7,2	463,9	280,5						
UE-15	54,9	2412,4	1267,5	11,1	489,1	257,0	114,1	99,3	83,5	91,8	79,8	67,1
Austria	49,3	2163,6	1184,7	16,4	721,9	395,3	138,1	127,1	99,5	138,1	127,2	99,5
Belgia [^]	116,7	4891,8	1185,3	14,4	602,3	146,0	120,7	96,8	86,9	85,6	68,6	61,6
Bułgaria	6,8	621,5	1360,7	2,4	220,6	483,0	172,6	57,5	88,3	135,1	45,0	69,2
Czechy	33,9	1032,7	1159,6	4,7	144,4	162,2	159,8	117,6	97,9	x	x	x
Dania	170,6	3358,1	1176,0	4,7	92,9	32,5	139,6	104,3	93,3	x	x	x
Estonia	23,2	612,7	1250,9	7,1	186,9	381,6	210,4	114,2	96,9	447,9	243,0	206,3
Finlandia	44,3	1570,2	938,3	12,4	438,5	262,1	132,4	99,0	86,2	108,4	81,1	70,6
Francja	77,9	2213,9	1254,7	14,3	407,2	230,8	117,1	97,1	86,7	101,3	84,0	75,0
Grecja	15,1	2592,7	1402,7	6,2	1065,7	576,6	76,4	83,9	62,6	63,1	69,3	51,8
Hiszpania	39,8	1498,6	1602,7	16,1	607,0	649,2	91,2	84,5	70,9	72,1	66,8	56,1
Holandia	132,9	12383,4	1219,2	8,4	786,7	77,5	129,1	118,4	87,2	63,9	58,7	43,2
Irlandia	41,5	1375,7	1191,8	12,8	423,6	367,0	108,1	93,9	81,8	117,6	102,1	89,0
Litwa	13,4	696,9	1239,4	2,5	130,0	231,2	191,1	132,2	97,0	295,1	204,2	149,8
Luksemburg [^]	75,9	2028,6	947,3	9,0	239,7	111,9	101,0	86,5	77,6	53,0	45,4	40,7
Łotwa	8,0	363,6	1133,1	2,6	117,2	365,3	208,0	100,1	94,0	255,2	122,8	115,3
Niemcy	94,3	2964,7	1155,2	12,0	376,4	146,7	139,5	122,0	93,7	333,7	291,8	224,1

Polska	9,3	1351,2	1496,9	3,5	516,0	571,7	156,2	143,8	113,0	371,6	342,0	268,9
Portugalia	15,1	1510,9	1279,2	2,4	244,7	207,1	115,3	89,8	83,6	68,2	53,1	49,5
Rumunia [^]	7,8	889,2	1372,6	2,1	240,8	371,7	145,7	85,7	79,9	112,0	65,8	61,4
Słowacja	26,7	807,9	1083,3	1,5	46,7	62,6	182,0	99,4	101,0	x	x	x
Słowenia	13,5	2184,5	1210,0	3,8	608,4	337,0	131,3	108,0	96,5	180,5	148,5	132,6
Szwecja	80,2	1482,5	1016,7	12,1	224,2	153,8	136,8	101,7	83,1	137,1	101,9	83,3
Węgry	15,7	1466,1	1376,9	5,1	471,2	442,5	155,1	108,2	111,6	522,6	364,7	376,2
Wielka Brytania [^]	98,5	1712,2	1287,1	28,7	498,9	375,1	128,5	117,4	89,8	165,2	151,0	115,5
Włochy	36,1	3208,2	1336,2	5,1	454,4	189,2	99,7	90,2	80,1	50,0	45,2	40,2

* W stosunku do zasobów ziemi z 2010 r.

[^] Ze względu na dostępność danych w stosunku do zasobów ziemi z 2007 r.

x - obliczenie dynamiki dochodowości czynników produkcji w tych krajach jest niemożliwe ze względu na „ujemne” dochody sektora rolnego w 2003 r.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie Eurostat Agriculture, forestry and fisheries / Agriculture / Economic Accounts for Agriculture: Economic Accounts for

Agriculture oraz Agricultural Labour Input Statistics a także Structure of agricultural holdings 2010 / Overview - Farm land use (23.10.2012)

Podsumowanie

Aby polski sektor rolny mógł z powodzeniem sprostać warunkom konkurencji na JRE konieczny jest jego dynamiczny rozwój uwzględniający zmiany ilościowe oraz przemiany strukturalne.

W okresie członkostwa Polski w Unii Europejskiej i funkcjonowania sektora rolnego w ramach Wspólnej Polityki Rolnej w rolnictwie polskim nastąpiły znaczące, istotne dla rozwoju, zmiany. W warunkach absorpcji przez ten sektor znacznych środków finansowych dalece wzrosły dochody rolnicze i zmianie uległa struktura obszarowa gospodarstw, determinująca efektywność wykorzystania czynników produkcji. Na skutek zmian relacji czynników produkcji oraz wzrostu jej wartości, poprawie uległa także produktywność poszczególnych czynników. I choć wskazane zmiany były zwykle umiarkowane, to ich kierunek z ekonomicznego punktu widzenia był pożądanym i należy je ocenić pozytywnie.

Analiza sytuacji strukturalnej sektora rolnego w Polsce na tle pozostałych krajów UE dowodzi występującej nadal wadliwości strukturalnej rolnictwa i konieczności dostosowań w relacjach między czynnikami produkcji. Dalsza poprawa wskaźników produktywności i dochodowości tych czynników determinująca konkurencyjność polskiego rolnictwa oraz sytuację dochodową gospodarstw rolnych możliwa jest przy jednoczesnym dalszym wsparciu rolnictwa środkami publicznymi jak i zwiększeniu wydajności pracy na drodze przemian strukturalnych i procesów koncentracji. Konieczne zatem, w kolejnej perspektywie finansowej, wydaje się dalsze wspieranie tych przemian w sektorze, aby mógł on nadgonić dystanse rozwojowe dzielące go od rolnictwa innych krajów członkowskich, przede wszystkim głównych konkurentów na Jednolitym Rynku Europejskim.

Literatura

1. Adamowicz M.: Wymiary i cele interwencjonizmu rolnego w krajach o różnym poziomie rozwoju. Wspólna Polityka Rolna Unii Europejskiej, uwarunkowania, mechanizmy, efekty. (red.) M. Adamowicz, Wydawnictwo SGGW, Warszawa 2009
2. Agriculture in the European Union. Statistical and economic information 2011, Directorate-General for Agriculture and Rural Development, European Commission, March 2012
3. Baer-Nawrocka A., Markiewicz N.: Procesy konwergencji/dywergencji w zakresie wydajności pracy w rolnictwie Unii Europejskiej – analiza regionalna, *Journal of Agribusiness and Rural Development*, 3(25)/2012, Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu, Poznań, 2012
4. Chechelski P.: Wpływ czynników globalnych na polską gospodarkę żywnościową. Analiza efektów realizacji polityki rolnej wobec rolnictwa i obszarów wiejskich nr 26, (red.) M. Wigier, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2011
5. Czubak W., Poczta W., Sadowski A.: Wpływ proponowanej reformy systemu dopłat bezpośrednich po 2013 roku na sytuację polskiego rolnictwa, *Więś i Rolnictwo* nr 4/2011 IRWIR PAN, Warszawa 2011
6. Eurostat: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database
7. Pawlak K., Poczta W.: Międzynarodowy handel rolny – teorie, konkurencyjność, scenariusze rozwoju, PWE, Warszawa 2011
8. Poczta W.: Wspólna Polityka rolna UE po 2013 roku – uzasadnienie, funkcje, kierunki rozwoju w kontekście interesu polskiego rolnictwa, *Więś i Rolnictwo* nr 3/2010, IRWIR PAN, Warszawa 2010

9. Poczta W.: Przemiany w rolnictwie. Polska wieś 2010, Raport o stanie wsi, red. J. Wilkin, I. Nurzyńska, Wydawnictwo naukowe SCHOLAR, Warszawa 2010
10. Poczta W.: Przemiany w rolnictwie ze szczególnym uwzględnieniem przemian strukturalnych. Polska Wieś 2012 Raport o stanie wsi, (red.) J. Wilkin, I. Nurzyńska, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2012
11. Poczta W.: Skutki i perspektywy polityki rolnej w Polsce, w: Jaka polityka rolna?, Forum Debaty Publicznej. Kancelaria Prezydenta RP, Warszawa 2012
12. Poczta W., Czubak W., Sadowski A.: Ekspertyza „Ocena ekonomicznych skutków propozycji zawartych w projekcie rozporządzenia ustanawiającego przepisy dotyczące płatności bezpośrednich dla rolników na podstawie systemów wsparcia w ramach wspólnej polityki rolnej: wykonana dla MRiRW, Warszawa 2011
13. Poczta W., Pawlak K., Czubak W.: Produktions- Und Einkommenssituation im landwirtschaftlichen Sektor Polens auch dem Beitritt zur Europaischen Union. Berichte uber Landwirtschaft Zeitschrift fur Agrarpolitik und Landwirtschaft, Band 90 (1), 1-172 April, Kohlhammer, 2012
14. PROW 2007-2013, MRiRW, Warszawa 2011
15. Raport z wyników PSR 2010, GUS Warszawa 2011
16. Rocznik Statystyczny RP 2011, GUS, Warszawa 2011
17. Zegar J.S.: struktura polskiego rolnictwa rodzinnego pod koniec pierwszej dekady XXI wieku. IERiGŻ-PIB, Warszawa 2009
18. Ziętara W.: Pozycja konkurencyjna polskich gospodarstw rolnych w procesie integracji i globalizacji, Journal of Agribusiness and Rural Development, 2(24)/2012, Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu, Poznań, 2012

Summary

The aim of the paper was to identify the changes in the agricultural sector in Poland in terms of the Common Agricultural Policy of the European Union.

Assuming that the development of agriculture includes both a quantitative increase in the basic macroeconomic indicators and structural changes, the article focuses on both the changes in the agricultural income and the level of production (caused by the changes of internal and external demand [foreign trade]), as well as on the changes in the area structure of farms and on the relations between the factors of production.

The research allowed to conclude that in terms of Polish membership in the EU the desired - positive transformations in the agricultural sector have occurred. That indicates that development processes in Polish agriculture are taking place.

The financial support has significantly contributed to the growth of agricultural income, while the functioning on the SEM has contributed to the increase in foreign trade. These changes were associated with the changes of relations between the factors of production and with increase of their productivity and profitability.

Informacja o autorach:

Prof. dr hab. Walenty Poczta

61-848-71-14, poczta@up.poznan.pl

Mgr Anna Rzeszutko

61-848-70-52, rzeszutko@up.poznan.pl

Katedra Ekonomii i Polityki Gospodarczej w Agrobiznesie

Wydział Ekonomiczno-Społeczny

Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu

Ul. Wojska Polskiego 28

60-637 Poznań